

Fondul școlar central năsăudean și contribuția sa la dezvoltarea învățămîntului românesc (1861 — 1918)

Lazăr Ureche

După înființarea regimentului românesc de graniță cu sediul la Năsăud, pe teritoriul districtului militar s-au pus bazele creării fondurilor grănicerești. Înființate prin capitalizarea unor anumite categorii de venituri ale comunelor confiniare, fondurile grănicerești năsăudene au constituit una dintre cele mai de seamă înfăptuiri ale populației românești din această parte a Transilvaniei. Pe lângă importanța lor contribuție la dezvoltarea economică și edilitară a ținutului, aceste fonduri și-au adus un aport considerabil, îndeosebi după desființarea graniței militare, la dezvoltarea învățămîntului și culturii românești din această zonă.

Unele aspecte ale istoriei Fondurilor grănicerești năsăudene au reținut atenția mai multor cercetători ai trecutului acestui ținut.¹ Cercetări competente privind istoricul școlilor susținute din Fondul școlar central pînă în anul 1913 au întreprins Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu.² Legat de trecutul

1 Despre Fondurile grănicerești năsăudene vezi îndeosebi : Macedon Pop, *Activitatea vicarilor foranei episcopoești greco-catolici din districtul Năsăudului*, Budapesta, 1875, passim ; Nestor Șimon, *Vasile Nașcu. Viața și faptele lui*, Năsud, 1911 ; Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *Istoria școlilor năsăudene*, Năsăud, 1913, passim ; Florian Porcius, *Istoria Districtului Năsăudean*, în *Arhiva Someșeană*, nr. 9, Năsăud, 1928, p. 25—63 ; Octavian Lungu, *Exploatarea pădurilor grănicerești din Bistrița-Năsăud*, București, 1935 ; Valeriu Șotropa, *Districtul grăniceresc năsăudean*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, passim ; Lazăr Ureche, *Bursierii Fondurilor grănicerești năsăudene în perioada existenței districtului românesc al Năsăudului (1861—1876)*, în *Marisia*, IX, Tirgu Mureș, 1979, p. 269—285 ; Ioan Pop, *Mișcarea petiționară din ținutul Năsăudului în perioada 1851—1862*, în *Marisia*, X, Tirgu Mureș, 1980, p. 245—269.

2 Vezi Virgil Șotropa, *Istoria școlilor năsăudene*, în *Transilvania*, nr. 2 și 3, 1902 ; 1, 2, 3, 1903 ; *Idem.*, *Contribuții la istoria școlilor năsăudene*, în *Arhiva Someșeană*, nr. 11, Năsăud, 1929, p. 1—25 ; *Idem.*, *Vechea preparandie năsăudeană*, în *Sandu Monolii. Icoana unei școli dintr-un colț de țară românesc*, Năsăud, 1930, p. 87—119 ; Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*

și importanța acestui fond, mai există, încă, multe aspecte necercetate, investigate parțial ori abordate din unghiuri de vedere diferite, încât tratarea lor unitară devine, astfel, necesară și utilă, totodată. Este, de altfel, obiectivul pe care încercăm să-l realizăm în lucrarea de față. Ne propunem, deci, să evidențiem aici lupta aspră a foștilor grăniceri dusă cu fiscul austriac pentru redobândirea averilor grănicerești, proprietatea de jure a acestora. Ne vom referi, de asemenea, la geneza fondurilor școlare centrale, la veniturile sale și, îndeosebi, la rolul pe care acestea l-au avut în dezvoltarea învățămîntului românesc din această perioadă.

Fondul școlar central nu este alceva decît vechiul fond de provente al regimentului, care a luat această denumire în anul 1861. Bazele fondului de provente s-au pus încă din noiembrie 1766, prin articolul 75 al *Regulamentului militar*, în scopul creării unor fonduri necesare acoperirii cheltuielilor de administrație internă a districtului confiniar.

În timpul ființării graniței militare, din fondul de provenite s-au edificat locuințe și cancelarii pentru ofițerii regimentului, s-au construit poduri și școli de diferite grade și s-au efectuat cheltuieli cu administrația și protecția pădurilor comunale.³ Eforturi importante s-au făcut, de asemenea, și pentru organizarea și dezvoltarea învățămîntului, acțiune sprijinită, din motive lesne de înțeles, direct de către Curtea de la Viena.

Tot în timpul graniței militare s-au creat alte două fonduri: fondul de mondire (1830) și fondurile școlare comunale. Dacă primele două constituiau „proprietatea comună a satelor grănicerești”,⁴ ultimul reprezenta averea separată a fiecărei comunități confiniare.

Odată cu desființarea regimentului năsăudean (ianuarie 1851), Wohlgemuth, guvernatorul Transilvaniei, a recunoscut că fondurile grănicerești create în timpul graniței militare constituie proprietatea „nedisputaveră” a foștilor grăniceri, care, în viitor, pot dispune de ele „după placul lor”.⁵

Dînd dovadă de o largă înțelegere a necesităților românilor din regimentul recent desființat, la 13 martie 1851 reprezentanții celor 44 de comune foste grănicerești, întruniți la Năsăud, au hotărît ca fondurile grănicerești să nu se împartă între comunități și în viitor să fie folosite în scopuri culturale. Apreciind acest mare act de cultură, un corespondent al „Gazetei Transilvaniei” scria la 1853 că deși domnește

3 Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 185.

4 Filiala Bistrița - Năsăud a Arhivelor Statului, fond Fondurile grănicerești năsăudene (în continuare: F.G.N.), pach. CIX, dos. 1/A, f. 58.

5 Pentru detalii vezi Nestor Șimon, *op. cit.*, p. 34-36.

„pauperitatea, aici se pune culturii naționale o bază bunicică, că nu este comunitate . . . care să nu aibă școală proprie, învățător propriu, ba încă mai toți din desființatul al II-lea regiment de graniță al Năsăudului. De exemplu Sita, o comunitate cu 15 case, încă are școala sa proprie, învățător propriu din numitul regiment”.⁶

Dar, odată cu trecerea comunelor de la administrația militară la cea civilă (1 aprilie 1851), erariul financiar a pretins predarea „definitivă”, ca „averea erarială”, a fondului de mondire cu toate izvoarele sale de venituri, a restului fondului de provente și a edificiilor construite din acest fond. Se cerea, de asemenea, separarea terenurilor „foste alodiale” înainte de militarizare de cele „foste comunale” și cedarea celor dinții erariului. Până la efectuarea acestei separări, fiscul pretindea să i se transpună în proprietatea sa toți munții, pădurile și pășunile — proprietate colectivă, de drept, a comunelor foste confiniare —, împreună cu veniturile lor, ca și fondurile școlare comunale.⁷ La pretențiile statului, s-au adăugat, după cum se știe, și cele ale familiei Kémény, care cerea de la foștii grăniceri 9 munți așa-ziși revendicați.⁸

Pretențiile fiscului austriac au fost acceptate de către conducerea militară și civilă a districtului, exceptându-se, doar, pădurile, pășunile și capitalul fondurilor școlare comunale ce erau recunoscute ca averea foștilor grăniceri. A urmat, apoi, o luptă dură și aspră, dusă de comunele grănicerești cu fiscul austriac vreme de peste un deceniu, până când, în sfârșit, în urma numeroaselor intervenții la guvernul imperial și la monarh, la 27 august 1861, Francisc Iosif dă rezoluția sa în chestiunea averilor grănicerești. Prin ea, fostele comune grănicerești reprimeau toate posesiunile „intra și extravilane”, fondurile școlare comunale, fostul fond de mondire, „cu venitele sale și izvoarele lui”, terenurile, munții și pădurile care au fost în posesia sau uzufructul comunelor din Valea Rodnei, munții revendicați care nu constituiau „pretenții de pertractare” (aceștia rămânând să fie lămurii în viitor), precum și regaliile.⁹

Prin rezoluția împărătească din 27 august, statul reținea pentru sine drepturile regaliene ale comunelor foste grănicerești din Valea Birgăului, Mureșului, Budacului și a unor comune de pe Valea Șieului, precum și terenurile considerate alodiale înainte de militarizarea acestor comune. Se rețineau, de asemenea, și edificiile fondului de provente, cu excepția celor necesare Școlii normale și Școlii de fete din Năsăud, ca

⁶ *Gazeta Transilvaniei*, XVI, nr. 37, 1853.

⁷ F.G.N., pach. CCXXXVIII, dos. 4/A, f. 27.

⁸ Florian Porcius, *op. cit.*, p. 36.

⁹ F.G.N., pach. CCXXXVIII, dos. 4/A, f. 31.

și terenurile „întra și extravilane“ vacante, care, pe timpul graniței, fuseseră administrate de către „diregătorii militari“.¹⁰

După cum se poate constata, rezoluția restituia, în cea mai mare parte, averile grănicerilor localităților din Valea Rodnei (în număr de 27) și comunelor Mărișelu și Sîntioana, de pe Șieu, dar reținea pentru fisc sursele ce constituiau veniturile fondului de provente pentru celelalte localități. Această discriminare între cele două categorii de comune pornea de la situația lor deosebită anterioară militarizării: localitățile din prima categorie fuseseră libere, iar celelalte iobage.¹¹

Pentru aplicarea rezoluției, monarhul a ordonat instituirea unei comisii, ce avea să nemulțumească în parte pe foștii grăniceri. Totuși, în linii generale, problema aplicării practice a patentei imperiale a luat sfârșit în anul 1872, însă intervenții și procese au avut loc pînă în anul 1890, cînd chestiunea s-a rezolvat definitiv.¹²

În urma restituirii averilor grănicerești pentru cele 29 de comune foste confiniare considerate libere înainte de militarizare, reprezentanții acestor localități s-au întrunit la Nășăud în 27—29 septembrie și 5—6 octombrie 1861, 13 și 21 septembrie 1862 și-au semnat o declarație — pe baza hotărîrilor din 13 martie 1851 — numită „Învoire“, prin care decid ca averile grănicerești să nu se împartă între comunități și să fie destinate dezvoltării învățămîntului românesc din această zonă.

Potrivit acestei decizii, fondul de provente lua denumirea de *Fond școlastic central* și era destinat pentru „întreținerea de institute de învățămînt și educațiune“, iar cel de *mondire* era numit „*Fond de stipepdii*“ din care se vor acorda burse și ajutoare descendenților de grăniceri ce urmau „școli mai înalte“ sau învățau meserii. Pentru ca această destinație „să nu se altereze“ în viitor, reprezentanții comunelor au întocmit un statut privind modul de administrare a fondurilor grănicerești numit *Instrument fundațional*, care a fost instituit cu putere juridică și aprobat de împărat în anul 1871.¹³

Prin urmare, veniturile fondului de provente au încurs de acum înainte în Fondul școlar central. Principalele surse ale acestui fond le-au constituit veniturile realizate din drepturile „regale“ (morărit, circiumărit), care, în 1861, se ridicau la importanta sumă de 970.000 florini.¹⁴ O altă sursă importantă a formării fondului au reprezentat-o sumele rezultate din va-

10 *Ibidem*.

11 Valeriu Șotropa, *op. cit.*, p. 263.

12 *Ibidem*.

13 F.G.N., pach. CIX, dos. 3/A, f. 17.

14 *Ibidem*., pach. CCXXXVlll, dos. 4/A, f. 15.

lorificarea, prin plutărit, a lemnelor din comunele grănicerești și din transportul sării, între 1865—1780, cu „plutele de către grăniceri, pe râurile Someș și Tisa, de la Ocna Dej pînă la Szolnok (Ungaria), încasări ce s-au ridicat la 455.892 florini.¹⁵ Alături de veniturile amintite, în fostul fond de provente au fost incluse și sumele provenite din taxele școlare, plătite de către grăniceri între 1765—1835 (care s-au ridicat la 57.396 florini), cele rezultate prin vînzarea unor mori și a dreptului de cîrciumărit de la Anieș și Coșna (ajunse și ele la 10.000 florini), contribuția zisă „relaxată” a comunelor grănicerești pe anul 1763 (peste 7.790 florini), precum și taxele plătite de jeleri (negrăniceri), pentru folosirea morilor și a pămînturilor comunale, ca și cele rezultate din arenze și din diverse amenzi (7200 florini) încît, în 1861, veniturile totale ale acestui fond s-au ridicat la o sumă considerabilă: 1.508.272 florini.¹⁶

Baza surselor sale de venituri le-au constituit drepturile regaliene ale celor 29 de comune grănicerești considerate libere înainte de militarizare, din care 3/4 intrau în casa Fondului școlar central, iar restul în cea a comunei. După anul 1872, în acest fond au fost incluse, în aceeași proporție, și regaliile celorlalte 15 comune din Valea Birgăului, Mureșului și Șicului, redate acestora la 4 iunie din acel an.¹⁷ Tot acestui fond i-au fost alocate edificiile construite din provente pe timpul regimentului, dintre care o mare parte (8 la Năsăud, 1 la Rodna și 1 la Prundu-Birgăului) au fost restituite comunelor pe baza contractului dintre guvernul maghiar și comunele foste confiniere în martie 1872.¹⁸

Pe seama fondului scolastic s-au cumpărat, apoi, a serie de imobile (terenuri agricole, păduri, etc.) ca și dreptul de cîrciumărit al unor particulari, atît pe teritoriul districtului năsăudean cît și în afara acestuia. Așa, de pildă, în anul 1874 el deținea pe domeniul din Ceanul Mare de lîngă Cluj un edificiu și 59 parcele de pămînt ce totalizau peste 1.031 jugăre.¹⁹ Toate bunurile acestea erau administrate de către Comitetul fondului scolastic, veniturile obținute fiind destinate sporirii capitalului fondului respectiv, ale cărui obligații erau în conținută creștere.

Din Fondul scolastic central trebuiau întreținute școlile românești nominalizate în *Instrumentul fundațional*, iar suma ce întrecea se capitaliza pentru siguranța existenței în viitor

¹⁵ Ibidem. În transportul lemnelor și a sării mulți dintre grănicerii năsăudeni și-au găsit moartea. De aceea, la insistențele și împotrivrile lor repetate, comanda regimentului a sistat aceste transporturi (vezi Octavian Lungu, op. cit., p. 38).

¹⁶ F.G.N., pach. CCXXXVIII, dos. 4/A, f. 15.

¹⁷ Ibidem., f. 50.

¹⁸ Ibidem., f. 49.

¹⁹ Ibidem., f. 54.

a acestor instituții de învățămînt și pentru situații neprevăzute. Așa, spre exemplu, în anul 1865 venitul curat care a încurs în fond era de 20.000 florini v.a., pe cînd cheltuielile întreținerii școlilor se ridicau la 9.790 florini v.a.²⁰; în anul 1867 veniturile sale au crescut la 24.351 florini v.a., dar au crescut proporțional și cheltuielile.²¹

Construirea în anii 1887—1889 a edificiului gimnazial din Năsăud a dezechilibrat puternic bugetul acestui fond, el fiind nevoit să facă serioase împrumuturi la Fondul de stipendii. La aceasta se adaugă politica ostilă a guvernului maghiar, care, în 1888, a răscumpărat dreptul de cîrciumărit al Fondului scolastic central — sursa lui cea mai importantă de venituri —, zguduind din temelii baza sa materială, care, la începutul secolului nostru, s-a redus la jumătate. Așa se face că, începînd din anul 1890, 3 școli primare superioare și-au întrerupt activitatea, iar din 1897 fondul nu mai poate acorda pensii cadrelor didactice. Este perioada în care, pentru susținerea școlilor și, îndeosebi, a liceului grăniceresc din Năsăud, se fac importante împrumuturi din Fondul pădurilor, iar în anul 1909 s-a ajuns și la desființarea școlilor primare superioare din Monor și Prundu Bîrgăului.²²

Înțelegînd marele interes național și animați de un fierbinte patriotism, profesorii năsăudeni au luptat pentru menținerea caracterului românesc al liceului năsăudean, acceptînd să slujească această instituție cu un salariu modest, cu mult sub nivelul celorlalte cadre didactice de la școlile de stat. Situația materială a Fondului școlar central a cunoscut și mai mari privațiuni materiale în timpul primului război mondial, cînd, pentru susținerea liceului și a școlii primare superioare din Năsăud, a fost nevoit să contracteze multe împrumuturi de la fondul de burse, care, în 1919, ajungeau la 1.633.000 lei.²³

Potrivit prevederilor *Instrumentului fundațional*, Fondul scolastic central trebuia să întrețină următoarele instituții românești de învățămînt de pe teritoriul fostului district grăniceresc: 5 școli foste „triviale” — susținute și pe timpul regimentului — la Zagra, Telciu, Sîngeorz(Băi), Prundu-Bîrgăului și Monor, care au fost reorganizate; o școală zisă normală, existentă și pe timpul graniței militare, la Năsăud, care va fi reorganizată; un gimnaziu (liceu) complet la Năsăud; și, în fine, o școală reală la Năsăud.²⁴ De asemenea, din fondul acesta — preciza *Instrumentul fundațional* — se va

20 Leon Scridan, *Fondul de burse de la Năsăud*, Bistrița, f. a. p. XIII.

21 F.G.N., pach. CCVII, dos. 3, f. 51.

22 Leon Scridan, *op. cit.*, p. XIV—XV.

23 *Ibidem.*, p. XV.

24 Pentru detalii vezi *Instrumentul fundațional pentru institutele de învățămînt și educațiune de în Districtulu Năsăudului Cluj*, 1872, p. 29—33.

construi un internat de 100 locuri pentru elevii gimnaziului și ai școlii reale.²⁵

Din Fondul școlar central s-au efectuat următoarele plăți: salariile pentru personalul didactic de la școlile sus-menționate (excepție școala reală care nu s-a mai înființat); pensiile și gratificațiile pentru personalul didactic, inclusiv pensiile pentru văduvele acestuia; ajutorul dat tinerilor descendenți de grăniceri de la gimnaziu în contul internatului pînă la înființarea acestuia; premiile acordate elevilor de la școlile susținute de fond; cheltuielile pentru rechizitele școlare și dotarea gimnaziului cu laboratoare și bibliotecă; cheltuielile pentru construirea internatului și a școlii normale; cheltuielile pentru întreținerea edificiilor Fondului școlar central; cheltuielile pentru paza contra incendiilor a acestor edificii; cheltuielile necesare încălzitului și iluminatului școlilor și sediului fondurilor școlare; salariile angajaților de la administrația fondurilor și rechizitele de cancelarie necesare; cheltuielile pentru paza și protecția pădurilor de la Ceanu Mare și Cepari; cheltuielile necesare pentru procesele juridice în interesul Fondurilor școlare centrale; și, în sfîrșit, din acest fond se plăteau impozite pe venit și arenze.²⁶

Pentru o mai bună cunoaștere a aportului Fondului școlar central la dezvoltarea învățămîntului românesc din ținutul Năsăudului este necesar, credem noi, să prezentăm aici și un scurt istoric al școlilor întreținute din veniturile sale. Aceste școli au constituit, totodată, un puternic focar al răspîndirii științei de carte în nord-estul Transilvaniei și au contribuit la dezvoltarea conștiinței naționale românești, puternic manifestată în primele două decenii ale secolului nostru.

Școlile triviale (primare superioare). După desființarea regimentului, odată cu trecerea fondului de provente în administrarea organelor financiare, vechile școli triviale au rămas în organizarea avută la înființare, numai că întreținerea lor a trecut pe seama statului, situație ce a durat pînă în anul 1858, cînd au fost trecute sub îngrijirea confesiunilor religioase. Ordinul ministerial de trecere a școlilor sub îngrijirea confesiunilor preciza că limba de predare va fi cea germană, iar paralel cu aceasta se putea folosi și cea română.²⁷

În anul 1861, odată cu restituirea proventelor pentru cele 29 de comune, reprezentanții acestora au hotărît ca școlile triviale cu 3 clase din Telciu, Zagra și Sîngeorz(Băi) să fie re-

25 *Ibidem.*, p. 34–35. Datorită greutăților materiale ale fondului școlar, școala reală nu s-a putut înființa în această perioadă. După Unirea Transilvaniei cu România s-a înființat Școala de arte și meserii.

26 F.G.N., pach CCXXXVIII dos. 4/A, f. 42–43.

27 Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 74. Denumirea de școli „triviale era împrumutată de la școlile medievale, unde se învăța gramatica, retorica și dialectica. În aceste școli grănicerești se învăța cititul, scrisul și socotitul (*ibidem.*, p. 72).

organizate, urmînd ca odată cu restituirea regaliilor și pentru celelalte comune să fie reorganizate și cele de la Prundu-Bîrgăului și Monor.²⁸ Planul de reorganizare a fost elaborat, pe baza indicațiilor Ministerului Cultelor și Învățămîntului, de către Comitetul fondurilor școlare și aprobat de guvern în anul 1864. Potrivit planului, aceste 3 școli trebuiau să suplinească primii 3 ani ai Școlii normale din Năsăud, încît absolvenții lor să se poată înscrie în clasa a IV-a a școlii normale amintite. Așadar, planul de învățămînt al școlii normale pentru primii 3 ani servea și celor 3 școli primare. Fostele școli triviale se uneau acum cu școlile naționale comunale din localitățile respective, formînd o singură școală cu 3 clase. Școala comunală forma clasa I-a, avînd vechiul învățător, iar cea trivială clasa a II-a și a III-a, fiecare cu învățătorul ei, unul din ei nou angajat.²⁹ Cel mai bun dintre învățători devenea directorul școlii. Primul învățător era retribuit din fondurile școlare comunale, iar ceilalți doi din Fondul școlar central.³⁰ Întreținerea localurilor școlilor și rechizitele școlare cădeau în sarcina fondurilor școlare locale (comunale).

Odată cu restituirea regaliilor pentru celelalte comune foste grănicerești în anul 1872, școlile triviale din Prundu-Bîrgăului și Monor s-au reorganizat și ele, transformîndu-se în școli cu 4 clase, numite de acum „normale“ întocmai ca cea de la Năsăud. În planul de reorganizare a acestora se prevedea că limba de predare este cea română. Din anul 1885 ele și-au pierdut caracterul confesional și au fost decretate, ca și cea de la Năsăud, școli fundamentale.

Pînă în anul 1868 școlile primare amintite erau frecventate nu numai de copiii localităților respective ci și de cei din împrejurimi. După această dată, cînd legile maghiare în domeniul învățămîntului militau pentru unificarea programului de învățămînt a școlilor primare, fostele școli triviale n-au mai fost frecventate decît de către copii comunelor respective. La toate acestea, adăugîndu-se și greutatea Fondului școlar central, s-a hotărît desființarea acestora (cele din Zagra, Telciu, Sîngeorz (Băi) în 1890, iar cele din Prundu-Bîrgăului și Monor în 1909). Dealtfel, ideea deființării școlilor de mai sus se vehicula nu la mult timp după reorganizarea lor. Motivele, mai puțin sau mai mult întemeiate, reies dintr-un articol apărut în „Federațiunea“ din Budapesta, care critică aspru această intenție. Referindu-se la cele trei școli de pe Valea

²⁸ Vezi Instrumentulu fundamentale, p. 30.

²⁹ Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, op. cit., p. 75.

³⁰ Pentru acești învățători s-a stabilit un salariu anual de 240 florini, la care se adaugă 50 florini pentru locuință și lemne de foc (ibidem., p. 76). Totodată, Comitetul fondurilor școlare a hotărît ca manualele și rechizitele necesare școlii să se cumpere din Fondul școlar central. Comitetul și comisia administrativă trebuiau să vegheze pentru ca manualele să nu se „strice ori prăpădească, ca o carte măcar la doi școlari să poată servi“ (F.G.N., pach. CCXCVII, dos. 1, l. 79).

Someșului (Zagră, Telciu și Sîngeorz) ziarul scria în anul 1871 că „aceste școli e vorba să se deființeze, și anume din motivul că sînt puțini prunci în ele și poftesc multe spese... Am dori — conchidea „Federațiunea“ — să vedem nu desființindu-se, ci înmulțindu-se școalele, și în prima linie ridicîndu-se cu orice sacrificii o preparandie la Năsăud, fără de care, e drept, că apoi nu ne trebuiesc nici celelalte școli mici”.³¹

Școala normală din Năsăud. Este vechea școală înființată în 1771, a cărei activitate a fost strîns legată de cea a Institutului militar. După ruinarea acestui institut în timpul revoluției de la 1848—1849, Școala normală s-a mutat într-un edificiu al cazarmii regimentului. Denumirea de școală „normală“ este improprie, deoarece aceasta nu pregătea învățători, fiind doar o școală primară superioară cu 4 clase.³² După desființarea regimentului această școală nu-și mai avea menirea de pe timpul graniței militare, și prin „Invoiala“ încheiată în 1861 și 1862, s-a hotărît ca ea să fie reorganizată după „planurile cele mai noi de învățămînt“, devenind, de acum, o școală pregătitoare pentru gimnaziul care avea să se înființeze, salariul învățătorilor urmînd să fie majorat la nivelul celorlalți învățători de la alte „școli normale din patrie“.³³ Tot acum, limba germană este înlocuită ca limbă de predare cu cea romnă.

Ca și la celelalte școli susținute din Fondul școlar central, în afară de întreținerea materială a școlii normale, din acest fond se făcea și plata învățătorilor. Aceștia erau aleși de către Comitetul fondurilor grănicerești prin concurs, exigența fiind mult mai mare decît la școlile zise triviale.³⁴ Așa se face că ea a devenit școala aleasă în district, bucurîndu-se de o mai mare popularitate.

Noile legi impuse de către guvernul maghiar în domeniul învățămîntului au lovit și în caracterul național al școlii normale. Din 1879, obiectele de învățămînt au început să se predea paralel în limba romnă și maghiară, iar corespondența școlii cu organele superioare se făcea în ambele limbi.

Numărul elevilor care frecventau școala normală era destul de ridicat după desființarea regimentului. Așa, de pildă, în 1856 erau aproape 400 de copii, dintre care mulți „provinciaști“ (negrăniceri).³⁵ Mai tîrziu, după înființarea mai multor școli primare și datorită faptului că cei care voiau să urmeze gimnaziul nu mai trebuiau să treacă prin școala normală,

31 *Federațiunea*, nr. 31, 1871.

32 Vezi Sandu Manoliu, *op. cit.*, p. 174.

33 *Instrumentulu fundatiunale*, p. 10.

34 *Ibidem.*, p. 30.

35 Elevii care nu decideau din grăniceri trebuiau să plătească o taxă anuală între 2 și 4 florin (Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 70).

numărul elevilor acestei școli s-a micșorat. Totuși, școala normală n-a avut soarta celorlalte școli primare superioare susținute din fondul școlar, ea fiind pînă în anul 1918.

Școala de fete din Năsud. Este o altă școală susținută din Fondul scolastic central. Înființată în 1826, îndeosebi pentru fiicele ofițerilor și ale ampoliaților regimentului, limba de propunere a fost germana pînă în anul 1860, cînd a fost înlocuită cu cea română.

Conducerea administrației fondurilor școlare a căutat în repetate rînduri să reorganizeze această școală a cărei menire în educarea tinerelor fete era foarte importantă. O primă realizare o constituie faptul că în 1870 s-a trecut la durata studiilor de 3 ani, pentru ca, în anul 1887, să se ajungă la 6 ani.³⁶

Pînă în anul 1860 numărul elevelor ce frecventau această școală era relativ mic (20—40). După acest an cînd s-a introdus limba română ca limbă de predare, ea a fost des cercetată nu numai de fetele din Năsăud, ci și de cele din împrejurimi, ba chiar și din ținuturi mai îndepărtate, încît în deceniul 1881—1890 numărul elevelor ajungea, de regulă, la 100.

Gimnaziul român din Năsăud. Problema înființării unui gimnaziu s-a pus încă din anul 1770. Înființarea, însă, a Școlii normale și a Institutului militar, considerate suficiente pentru scopurile militare, a dat uitării această chestiune. Problema a fost reluată, de această dată de către reprezentanții comunelor grănicerești, odată cu desființarea regimentului (1851), dar reținerea proventelor de către fisc a amînat pentru 12 ani rezolvarea ei.

Odată cu recîștigarea proventelor s-au întreprins primii pași pentru înființarea gimnaziului. „Invoirea” comunelor grănicerești precizează caracterul pur românesc al acestuia, ca și planul instructiv-educativ care trebuie urmat. În paragraful VI, punctul 4 din acest act, se arată că în orașul Năsăud se va „funda și ridica” un „Gimnasiu complet național român, în care să se predea toate acele științe, care s-au predat pînă acuma și se vor preda pe venitoriu în celelalte gimnazii complete publice ale patriei”.³⁷ De asemenea, se specifica faptul că el va fi o instituție publică și că în el va putea învăța „orișicine, fără distingere de naționalitate și religie”, iar pentru organizarea sa se va întocmi un statut în care se va „exprima curat că limba învățămîntului pentru totdeauna cît va exista acest institut” va fi cea română. „Statutul — se arată în „Invoire” — să se îngrijească... ca științele filosofice și matematice să se predea cît mai pre larg, iar pentru istoria

³⁶ Ibidem., p. 109.

³⁷ Instrumentulu fundăționale, p. 11

națiunii române și literatura limbii române să se înființeze și să fie una catedră de sine, care poate la alte gimnazii nu există". Referitor la artele frumoase — „pictura și muzica vocală și instrumentală” —, care „la români pînă acuma fură atît de părăsite”, se specifica că trebuie „să se ia în distinsă considerație”.³⁸

„Învoirea” preconiza construirea unui edificiu, „după arhitectura modernă”, pentru gimnaziu, cît și pentru celelalte scoli din Năsăud întreținute din Fondul scolastic central, și, apoi, un „convict” pentru fiii grănicerilor din cele 44 de comune care frecventau școlile năsăudene. Pentru „înlesnirea” construirii edificiului școlar și a internatului s-a stabilit și contribuția în materiale a fiecărei comune foste grănicerești.³⁹

Gimnaziul trebuia să se deschidă în anul 1863. De aceea, Comitetul fondurilor scolastice se grăbi să obțină aprobarea necesară și, în ședința sa din 17 august 1862, înaintă un memoriu guvernului solicitînd aprobarea înființării lui, alături, totodată, și un proiect de buget din care se vor întreține școlile proiectate, demonstrînd că rămîn bani suficienți și pentru construirea unui edificiu școlar.⁴⁰ Răspunsul guvernului întîrzie însă să apară. Abia în mai 1863 se solicita, de către acesta, comitetului școlar planul de învățămînt pentru gimnaziu și la 3 septembrie împăratul semnează actul de aprobare.

Deschiderea gimnaziului din Năsăud a avut loc, într-o atmosferă de mare sărbătoare românească, la 4 octombrie 1863. Numărul elevilor înscriși în anul școlar 1863—1864 era de 40,⁴¹ apoi, odată cu înființarea noilor clase numărul lor a crescut. Aprobarea guvernului era doar pentru gimnaziul inferior, ale cărui clase se completaseră pînă în 1867. De aceea, Comitetul fondurilor școlare grănicerești solicită autorităților superioare aprobarea înființării gimnaziului superior, aprobare ce nu întîrzie să apară, astfel că, pînă în anul școlar 1870/1871, se deschiseseră, pe rînd, și cele 4 clase ale gimnaziului superior.

Gimnaziul român grăniceresc din Năsăud a fost încadrat cu profesori de mare valoare.⁴² Potrivit *Instrumentului fundațional*, angajarea lor cădea în seama Comitetului fondurilor școlare centrale, care organiza concursul pentru ocuparea posturilor vacante, dintre concurenți fiind aleși „cei mai apti și mai morali”.⁴³

38 *Ibidem.*, p. 11—12.

39 Pentru detalii vezi *ibidem.*, p. 18—21.

40 F.G.N., pach. CCXCVII, dos., f. 62.

41 Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 164.

42 Dintre aceștia amintim : Paul Tanco, doctor în matematici, A.P. Alexi, profesor darwinist, Nicolae Drăganu, mare filolog, Victor Motogna, istoric, Virgil Șotropa, istoric și publicist, etc.

43 *Instrumentului fundaționale* p. 31.

La scurt timp, liceul năsăudean s-a bucurat de o mare faimă în Transilvania și chiar și în alte provincii românești. Aprecieri elogioase se găsesc în toate publicațiile românești din Transilvania, și, îndeosebi, în „Gazeta Transilvaniei”, care, referindu-se la școlile românești din această provincie, făcea următoarele aprecieri la adresa instituției năsăudene : „Să trecem acum la Năsăud speranța acestui ținut și pe drept a națiunii noastre întregi. Aici ne putem mândri cu un gimnaziu complet, bine organizat în frunte cu un corp profesoral, care e la înălțimea misiunii sale ; Toate catedrele profesoriale sînt ocupate cu oameni de specialitate, cei mai mulți profesori sînt cenzurați; iar ceilalți prin îndelungatul serviciu și diligență și-au comrobat pe deplin abilitatea lor. Acest gimnaziu e frecventat de tineri din toate ținuturile acestea și altele mai îndepărtate, precum și din Bucovina... pînă acum ne putem mândri cu mulți tineri excelenți ieșiți din acest gimnaziu la diverse direcții”.⁴⁴

Prin dispoziția comisarului regesc Desideriu Bánffy, gimnaziul din Năsăud își pierde, în anul 1886, caracterul „autonom confesional”, fiind transformat în unul cu caracter „fundațional”. Această dispoziție lovea în caracterul românesc al instituției, știrbindu-i-se, totodată, autonomia de conducere. Potrivit dispoziției, Comitetul fondurilor școlare centrale, organul său tutelar, avea să se îngrijească, de acum, doar de sectorul administrativ-economic al gimnaziului și de alegerea profesorilor, problemele didactice și disciplinare căzînd în seama guvernului de la Budapesta și a directorului suprem al cercului de învățămînt din Cluj.⁴⁵

Edificiul gimnaziului trebuia început în anul 1863. Greutăți materiale neprevăzute au întîrziat această acțiune pînă în anul 1887. Construirea noului edificiu gimnazial între anii 1887—1889 a constituit una dintre cele mai mari realizări ale Fondului școlar central. Ridicarea noului local, una dintre cele mai frumoase opere arhitectonice ale Năsăudului — azi sediul Liceului „Georghe Coșbuc” —, care a costat 119.966 florini,⁴⁶ a secătuit bugetul fondului școlar. Din această cauză, cu toate eforturile, nu s-au mai putut realiza alte două obiective importante prevăzute în Instrumentul fundațional — înființarea unui internat cu 100 de locuri pentru gimnaziu și școala reală (de meserii), —, iar școlile primare superioare susținute de Fondul școlastic au trebuit să fie desființate.

⁴⁴ *Gazeta Transilvaniei*, nr. 91, 1882.

⁴⁵ Virgil Șotropa și Nicolae Drăganu, *op. cit.*, p. 175.

⁴⁶ Leon Scridon, *op. cit.*, p. XIV.

În timpul primului război mondial deficitul fondului susținător al liceului s-a accentuat, fiind lipsit și de posibilitatea plății integrale a salariilor profesorilor, fapt ce a determinat Comitetul administrativ al fondurilor școlare centrale să ceară subvenții de la stat. Este momentul când asaltul „hain și diabolic” al autorităților maghiare împotriva gimnaziului atinge apogeul, guvernul condiționând împrumutul cerut de predarea în limba maghiară a mai multor obiecte de învățămînt, fapt ce ar fi dus la pierderea caracterului de școală românească a acestei prestigioase instituții năsădene.⁴⁷ Dînd dovadă de un fierbinte patriotism și înțelegînd marele interes național legat de menținerea caracterului românesc al școlii, profesorii năsădeni au respins condițiile guvernului maghiar, căutînd să slujească mai departe cu salarii mult reduse.

După unirea din 1918, statul român a preluat o mare parte din obligațiile fondului școlar, iar școala primară (fostă normală) și gimnaziul din Năsăud au devenit școli de stat.

⁴⁷ Vezi Anuarul liceului grăniceresc „G. Coșbuc” din Năsăud, anul școlar 1932/33, Bistrița, 1933, p. 47.